

Олеся Анатоліївна Посвістак,

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії і політології
Хмельницького національного університету

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ СІМ'Ї

В статті проаналізовані основні положення функціонального підходу до дослідження проблем сім'ї. На основі вивчення поглядів Е. Дюркгейма, Б. Малиновського, У. Огборна, Т. Парсонса, Е. Берджесса показаний внесок представників функціоналізму в становлення психології сім'ї як науки.

Ключові слова: функціональний підхід, функція сім'ї, реорганізація сім'ї, дезорганізація сім'ї, табу, емоційний зв'язок, сумісність подружжя.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сім'я відіграє важливу роль у житті як окремої людини, так і суспільства загалом. Будучи соціальним середовищем формування особистості, основним інститутом психологічної підтримки й виховання, відповідаючи не тільки за соціальне відтворення населення, але й за відтворення певного способу життя, на пряму думок і відносин, сім'я забезпечує як розвиток кожного її члена, так і відіграє значну роль у формуванні патогенних ситуацій і психічних порушень. Психологічно здорова особистість може бути вихована тільки у відповідному оточенні. Тому важливим є вивчення проблем сім'ї та особливостей надання їй психологічної допомоги. У зв'язку з цим необхідним видається аналіз теоретичних підходів до вивчення сім'ї, виробленими в межах різних наук, що допоможе досягти більш глибокого розуміння моделей сім'ї, на яких базується психологія сім'ї та практика сімейної психотерапії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Як свідчить аналіз наукової літератури, питань виникнення психології сім'ї торкалися у своїх працях Л. Шнайдер, Д. Браун, Д. Крістенсен, С. Бурова та ін. [1; 2; 7]. Проте аналіз праць вчених свідчить, що в науковій літературі майже відсутні системні

дослідження, які описують внесок представників функціоналізму в становлення психології сім'ї як окремої сфери наукових знань.

З огляду на це, **метою статті** є теоретичний аналіз парадигми функціоналізму та внеску представників функціонального підходу у становлення психології сім'ї як наукової сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з функціональним підходом, сімейні стосунки є похідними від способу життя сім'ї та сімейного укладу, обумовлені соціокультурними функціями сім'ї і будуються на системі соціокультурних ролей, пов'язаних з шлюбом, спорідненістю і батьківством. Найяскравішими представниками функціонального підходу є Е. Дюркгейм, Б. Малиновський, У. Огборн, Т. Парсонс, Е. Берджесс. Слід зазначити, що функціональний підхід, як і еволюційний, також спрямований на пошук того спільного, що притаманне різним типам сімей в ході історії, але зосереджує увагу не тільки на універсальності сім'ї, на її історичних формах, а й на соціокультурних функціях сім'ї і на взаємозв'язках соціокультурних ролей, пов'язаних з шлюбом та спорідненістю. Представники функціоналізму зробили значний вклад у розробку соціально-психологічних проблем сім'ї [6].

Основоположник функціонального напрямку вивчення сім'ї Е. Дюркгейм (1858-1917) сконцентрував зусилля наукових пошуків на механізмах згуртованості сім'ї, ролі кожного члена сім'ї в сімейному житті, на взаємозв'язку розлучень і самогубств. Він звернув увагу на те, що низка сімейних функцій змінюється і навіть втрачається під впливом урбанізації [7, с. 20–22]. У працях «Правила соціологічного методу» (1896), «Самогубство» (1897) та ін. Е. Дюркгейм обґрунтував психологічну концепцію суспільної обумовленості людської свідомості. Як «батько функціоналізму», він безпосередньо вплинув на пошук притаманних сім'ї механізмів солідарності і згуртованості концентруючи увагу на ролі кожного члена сім'ї в сімейному житті, на ролі чоловіків і жінок в сімейній аномії – специфічному стані порушення сімейної рівноваги. Вивчав вплив сімейного життя на розвиток моралі в індивіда та досліджував взаємозв'язок сімейного укладу та самогубств.

За результатами роботи дійшов до висновку, що чим більша сім'я, тим сильніше вона вберігає індивіда від самогубства [3, с. 223].

Водночас, за Е. Дюркгеймом, сім'я змінюється, зростає кількість самотніх людей і самотність підсилює схильність до самогубства [3, с. 457]. Е. Дюркгейм сформулював так званий закон стиснення сім'ї, тобто зменшення її складу. Суть його зводиться до того, що при поступовому звуженні великого кола родичів до сучасного типу малої «подружньої сім'ї» спостерігаються зміни в способі життя, цінностях, характер взаємодії з громадою, владою, в типі міжособистісних стосунків подружжя, соціальному статусі сім'ї та інших аспектах [3, с. 19, 229, 230]. Дослідник розглядав паралелізм розлучень і самогубств, оскільки і ті й інші мають одну причину – руйнування соціальних норм [3, с. 457]. Він довів, що жінки менш схильні до суїциду через розлучення. Стосовно до сім'ї Е. Дюркгейм також шукав механізми солідарності та згуртованості, які повинні бути їй притаманні. Як функціоналіст, він досліджував ролі кожного члена сім'ї і значимість ролей подружжя в порушенні сімейної рівноваги.

Отже, Е. Дюркгейм досліджував зміни, які відбуваються з сім'єю і довів, що під впливом урбанізації та інших глобальних соціальних процесів сім'я втрачає свої важливі функції; зі зменшенням кількості членів сім'ї знижується рівень її солідарності; сім'я стає менш впливовою тому, що відбувається заміна шлюбу за домовленістю батьків добровільним шлюбом.

Важливим досягненням функціоналістів є розробка проблем материнства і батьківства, їх співвідношення як соціокультурних та психологічних феноменів. Наприклад, Б. Малиновський (1884-1942) побачив основу зміцнення соціального батьківства та поширення спорідненості по батькові в історичному факті соціальної ролі батька, що забезпечує дітям законність приналежності до соціуму незалежно від невизначеності встановлення біологічного батьківства, [4, с. 268, 271, 405-406]. На його думку, фізіологія не визначає сімейно-родинні стосунки, а лише є передумовою виникнення зв'язків.

Дослідник доводив, що саме культура сформувала новий тип людських зв'язків – сім'ю, як той інститут, що не має аналога у тварин [4]. Водночас, він писав про універсальність шлюбу, який поєднує в собі психологічні і соціальні компоненти.

У функціональному підході велика увага приділяється аналізу історичного переходу сімейних функцій до інших соціальних інститутів, при якому відбувається редукція (процес послаблення) економіко-виробничої, релігійної, освітньої, рекреаційної, виховної та інших функцій, звуження кола функцій, здійснюваних самою сім'єю.

Подібні ідеї одним з перших сформулював У. Огборн (1886-1959). Ще на початку 1920-х років він вивчав проблему соціальних змін. Вважав, що провідним чинником соціальних змін є «матеріальна культура» (або техніка), яка розвивається швидше, ніж «нематеріальна культура» і доводив, що урбанізація та індустріалізація ведуть до розпаду сім'ї. У 1929 році була надрукована його стаття «Сім'я що змінюється». У цій роботі з'явився новий погляд на американську сім'ю і був описаний новий підхід до її вивчення. У. Огборн проаналізував функції сім'ї і довів, що вони змінюються. У цій першій своїй роботі про зміну сім'ї дослідник виокремив шість сімейних функцій як сукупність послуг, які сім'я надає своїм членам: афективну, економічну, навчально-виховну, релігійну, дозвільну, захисну. Він спробував довести, що п'ять із шести цих функцій переміщуються за межі сім'ї. В якості аргументів він посилається на наступні факти: сім'я перестає бути виробничим осередком; господарсько-побутова функція все частіше здійснюється за допомогою сфери послуг, так як багато домашні роботи переміщуються за межі дому; все більшу відповідальність за виховання дітей бере на себе школа. У. Огборн писав про те, що прерогативою сім'ї виступає афективна функція, якій він приділяв особливу увагу. Пізніше, в 1933 році, він заявив, що стабільність сім'ї буде головним чином залежати від міцності емоційних зв'язків, отже, саме афективна функція є для сім'ї основною. Сформульована У. Огборном проблема сімейних змін звучала як «втрата сім'єю своїх функцій».

Він намагався обґрунтувати свою позицію, названу як «технологічний детермінізм», посилаючись на технічні винаходи і нововведення, які є основним чинником соціальних змін, у тому числі і в сімейній сфері. У підході У. Огборна до пояснення зміни інституту сім'ї проявляється концепція «культурного лагу». Згідно їй єдиним провідним двигуном прогресу виступає матеріальна культура, а всі інші – нематеріальні елементи суспільного життя – відстають, запізнюються. У. Огборн намагався виявити як окремі винаходи, конкретні нововведення, які впливають на сім'ю, до яких наслідків призводять, наприклад, поява автомобіля, літака. У кінцевому рахунку, він абсолютизував роль технологічного чинника. На нашу думку, погляди У. Огборна не позбавлені певної прямолінійності та примітивізму, адже зв'язок між сім'єю і новими технологіями є набагато складнішим і багатограним.

Пізніше, в 1955 році, У. Огборн спільно з М. Німкоф писали про те, що хоча виробнича функція сім'ї втрачена і витіснена в індустріальну сферу, характер сімейної діяльності змінюється, а механізація побуту протистоїть цій тенденції. Тому мова йде вже не про втрату або відмирання функцій сім'ї, а про зміну їхнього характеру [2, с. 114-116].

Проблему змін сім'ї досліджував Е. Берджесс (1886-1966). Найперші його емпіричні і теоретичні дослідження сім'ї стосувалися впливу етнічних відмінностей в сусідських громадах на сімейно-шлюбні стосунки, соціальної дистанції між шлюбними партнерами. У 1926 р. Е. Берджесс вже активно займався соціально-психологічними проблемами сім'ї; найбільше його цікавили сумісність подружжя і соціалізуюча функція сім'ї.

В статті «Сім'я як єдність взаємодіючих особистостей» (1926) чітко прослідковуються соціально-психологічні ідеї як методологічна основа інтеракціоністського підходу до вивчення сім'ї. Для даного підходу характерна орієнтація на емпіричну базу як вихідний і достатній рівень дослідження. Увага Е. Берджесса була сфокусована на соціально-психологічних аспектах сім'ї. Він ставить завдання вивчити сім'ю як живу і мінливу форму, як єдність взаємодіючих особистостей. Сім'я для нього – це утворення, яке зростає і

розвивається; мало не «надособистість». Справжня єдність сім'ї полягає не в законодавчій концепції, а в живій взаємодії її членів. Адже навіть конфлікти, які відбуваються, не дезінтегрують її до тих пір, поки члени сім'ї взаємодіють. Коли ж припиняється взаємодія членів сім'ї, вона перестає існувати, помирає. Е. Берджесс вважав, що, вивчаючи сім'ю та особистостей, які її складають, потрібно аналізувати їх концепцію своєї ролі і її реалізацію в сім'ї. Головні проблеми індивідів концентруються саме в здійсненні конкретної концепції своєї ролі в сім'ї.

Однак, на думку В. Голфаста, підхід Е. Берджесса не давав шляхів «переходу» до аналізу власне самих взаємодій в поведінковому сенсі (це спільна риса всього інтеракціонізму), тобто в межах конкретних внутрішньосімейних і позасімейних умов і відносин.

У 1945 році Е. Берджесс спільно з Х. Локком видають книгу під назвою «Сім'я – від інституту до співдружності», в якій містилися основні емпіричні результати досліджень сім'ї та шлюбу в 1920-ті – 30-ті роки. У роботі автори протиставляють «фамілізму» (традиційній сім'ї) «індивідуалізм» (сучасну модель сім'ї). Фамілізму, згідно Е. Берджессу і Х. Локку притаманні такі характеристики: наявність почуття приналежності всіх членів сім'ї до сімейної групи; інтеграція індивідуальних дій для досягнення загальної сімейної цілі; загальна сімейна власність, яку складають гроші, земля, предмети домашнього вжитку; зобов'язання підтримувати членів сім'ї та надавати допомогу у разі необхідності; впевненість кожного члена сім'ї в підтримці з боку інших членів сім'ї; спільна турбота про благополуччя сім'ї та її членів, у тому числі допомога дорослим дітям на початку і продовженні їх економічної активності відповідно до очікувань сім'ї. На думку У. Гуда, відомого американського соціолога, використовувана авторами термінологія (почуття, інтеграція, зобов'язання, впевненість та ін.) вказує на те, що *традиційна модель сім'ї виявляється сукупністю психологічних атрибутів, зрізом структури групової свідомості.*

Таким чином, Е. Берджесс і Х. Локк переформулювали проблему зміни сім'ї. У їхньому розумінні сім'я *не просто втрачає свої функції, а змінює свій*

вигляд. Цей процес являє собою не дезорганізацію, а *реорганізацію*. Сучасна сім'я *функціонально і структурно змінюється* під впливом урбанізації. Це виражається в падінні народжуваності, збільшенні зайнятості жінок поза домом, зменшенні розмірів сім'ї. Однак головна зміна сім'ї пов'язана, на їх думку, з нормальним переходом від інституту (традиційної сім'ї) до співдружності (сучасного типу сім'ї). Сім'я змінюється, втрачаючи всі ознаки суспільного інституту і перетворюючись на асоціацію осіб, які взаємодіють заради своїх потреб і бажань. Всі проблеми сім'ї – це психологічні проблеми. Будь-яка з них може бути вирішена індивідуальними зусиллями або за допомогою консультантів з шлюбно-сімейних питань [2, с. 122-124]. Отже автори вивчали найважливіші для психології сім'ї проблеми: формування сім'ї, сумісність подружжя, задоволеність шлюбом і його успішність, стабільність шлюбу. Вчені розробили теоретичні концепції, які за змістом близькі тим, які використовувалися пізніше.

Ідею *реорганізації сім'ї* підтримав Т. Парсонс. У п'ятдесяті роки він розробив так звану «теорію соціальної дії». Для аналізу американської сім'ї Т. Парсонс використовував методичку, яка широко поширена в культурній антропології та етнографії, а саме – вивчення термінології спорідненості. Дослідник зі своїми колегами вперше провели дослідження з визначення ролі подружжя у суспільстві. Особливості шлюбно-сімейних відносин в США Т. Парсонс пояснює процесом соціальної диференціації. На його думку, у зв'язку зі зміною рівня структурної диференціації суспільства, «зменшується важливість в нашому суспільстві всіх одиниць спорідненості, крім нуклеарною сім'ї». Він пише, що відбувається переміщення всіх основних її функцій, в основному, в сектор зайнятості, крім двох: первинної соціалізації дітей та емоційної стабілізації особистості дорослих. Дослідник вважав, що це свідчення не занепаду сім'ї, а її «спеціалізації» і підвищення ролі в суспільстві, тому ці життєві функції виконуються виключно в сім'ї.

Як структурний функціоналіст Т. Парсонс розділяв чоловічі і жіночі ролі в сім'ї. Він стверджував, що суспільство виконує дві головні функції:

виробництво і відтворення. Для їх виконання відповідно потрібно дві окремі системи інститутів – професійна система і система спорідненості, для яких, в свою чергу, потрібно і два типи ролей для їх успішного функціонування. Для професійної системи потрібні інструментальні ролі, виконання яких вимагає раціональності, конкурентоспроможності, автономії. Система споріднення вимагає експресивних ролей, ніжності і турботи для соціалізації наступного покоління. Інструментальні ролі він відводив чоловікам, а експресивні – жінкам. Сім'я вимагає як експресивних (жіночих), так і інструментальних (чоловічих) ролей. Ізольована нуклеарна сім'я середнього класу утворює сімейну групу, де мати-домогосподарка зберігає «домашнє вогнище» для чоловіка-годувальника, який працює поза домом. С. Бурова зазначає, що до середини 1960-х років в західній науці панувала теорія «природної взаємодоповненості» статей Т. Парсонса і Р. Бейлза [2, с. 124 – 128].

Висновки дослідження перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже функціональний підхід до вивчення психології сім'ї полягає в тому, що шлюбно-сімейні стосунки аналізуються з огляду на зміну соціокультурних функцій сім'ї і на взаємозв'язки сімейних ролей, пов'язаних з шлюбом, спорідненістю і батьківством. Заслуга представників функціонального підходу в тому, що їм належить розробка проблем материнства і батьківства (Б. Малиновський). Ними здійснено аналіз впливу добровільності шлюбу на його нестабільність і зменшення кількості членів сучасної сім'ї на сімейну солідарність (Е. Дюркгейм). Функціоналісти першими зайнялися розробкою проблем структурних та функціональних змін сім'ї та першими намагалися довести, що всі проблеми сім'ї – це психологічні проблеми, будь-яка з них може бути вирішена індивідуальними зусиллями або за допомогою консультантів з шлюбно-сімейних питань і міцність шлюбу залежить, головним чином, від психологічних зусиль подружжя (Е. Берджесс, Х. Локк). Представники функціонального підходу велику увагу приділили аналізу історичного переходу сімейних функцій до інших соціальних інститутів. Так, У. Огборн доводив, що після такого переходу прерогативою сім'ї має

залишитися лише афективна функція і стабільність сім'ї буде залежати, в основному, від міцності емоційних зв'язків. Він першим проаналізував феномен еволюції від сім'ї, заснованої на відповідності соціокультурним нормам, до сім'ї, в основі якої лежать міжособистісні, засновані на емоційній близькості стосунки.

Погляди представників напряму еволюціонували від теорій дезорганізації сім'ї (У. Огборн) до теорії реорганізації сім'ї як нормального процесу (Е. Берджесс, Т. Парсонс). Т. Парсонс вперше зробив спробу синтезувати точки зору на сім'ю як соціальний інститут і соціально-психологічну групу, розглядав сім'ю як специфічну структурну підсистему суспільства із складною системою сімейних зв'язків. Він довів, що функціональне завдання підтримки емоційного балансу між всіма членами сім'ї, необхідного для нормальної соціалізації дітей, вимагає міцного зв'язку між подружжям, закріпленого шлюбом.

Перспективним у подальшому, на наш погляд, є аналіз інших підходів до розуміння шлюбно-сімейних стосунків для створення цілісної концепції становлення психології сім'ї як наукової сфери.

Список використаної літератури

1. Браун, Д. Теория и практика семейной психотерапии / Д. Браун, Д. Кристенсен. – 3 междунар. изд. – СПб. : Питер, 2001. – 351 с.
2. Бурова, С. Н. Социология брака и семьи: история, теоретические основы, персоналии / С. Н. Бурова. – Минск : Право и экономика, 2010. – 444 с.
3. Дюркгейм, Э. Самоубийство. Социол. Эюд / Э. Дюркгейм; пер. с фр. А. Лукова. – СПб. : Союз, 1998. – 496 с.
4. Малиновский, Б. Избранное: Динамика культуры / Б. Малиновский; пер. с англ. – М. : «РОССПЭН», 2004. – 959 с.
5. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова и др.; под ред. Е. Г. Силяевой. – 2-е изд., стер. – Москва : Академия, 2004. – 192 с.
6. Цюркало, Т. І. Дослідження інституту сім'ї в лоні соціально-філософського знання / Т. І. Цюркало // Вісник НТУУ«КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка :

збірник наукових праць. – 2009. – № 2(26). – С. 148–152. 7. Шнейдер, Л. Б. Психология семейных отношений. Курс лекций / Л. Б. Шнайдер. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015

Посвистак О. А. Функциональный подход к изучению психологии семьи

В статье проанализированы основные положения функционального подхода к исследованию проблем семьи. На основе изучения взглядов Э. Дюркгейма, Б. Малиновского, В. Огборна, Т. Парсонса, Э. Берджесса показан вклад представителей функционализма в становление психологии семьи как науки.

Ключевые слова: функциональное направление, функция семьи, реорганизация семьи, дезорганизация семьи, эмоциональная связь, совместимость супругов.

Posvistak O. A. Functional approach to the study of psychology of the family

The main issues of the functional approach to the study of psychology of the family are analyzed in the article on the basis of scientific resources studying. Academic views of E. Durkheim, the founder of functionalism, who, on the ground of psychological conception of human consciousness' social predicament studied the impact of family life on the development of individual's morality, explored the interrelation between the patterns of family life and suicides and showed the influence of urbanization on family functions. The concept of E. Westermarck of changing the historical forms of the family, the emergence of exogamy as a result of the incest prohibition and spreading of taboos as a mean of family relationships functional integration is analyzed. The contribution of B. Malinowskyi into the development of the problems of motherhood and fatherhood is characterized. It is shown that the great attention is given to the analysis of historical transition of family functions to other social institutions. U. Ogborn was the first who expressed such ideas. He proved the dependence of the family stability on the psychological factors, particularly, on the strength of emotional bonds and proved that not the loss of family functions happens in the society but the changing of their character. The sociopsychological ideas of E. Burgess, who actively studied the compatibility of the spouses and the socializing function of the family, are studied in the article. The evolution of the functionalism concept in the views on the family is retraced; in particular, it is shown how E. Burgess and H. Lock reformulated the problem of family changes: the family loses not just its functions, but changes its look and this process is not the disorganization but the reorganization. It is proved that modern family is functionally and structurally changing under the influence of urbanization. The theories of T. Parsons of "specialization" and the increasing of the role of the family in the society and the distribution of male and female roles are characterized.

The contribution of the representatives of functionalism in the development of psychology of the family as a science is shown. In particular, the representatives of

functionalism argued that all the problems of the family are psychological. Any of them can be solved by individual efforts or with the help of consultants on marriage and family issues. It is the paradigm of functionalism where the development of the most important problems in the psychology of the family was made. Among them are family formation, the compatibility of the spouses, the marital satisfaction and its success, the stability of marriage and so on.

Keywords: *functional direction, the function of the family, family reorganization, family disorganization, emotional bond, compatibility of the spouses.*